

103333

Nr. 6

Samtiden

18

1938/m. 10

Per Vogt:

skrevet efter
München-avtalen

29/9 samme år

NORGE NØITRALT — — — ?

I.

Det er blitt almindelig å snakke om nøytralitet. Norges nøytralitet, de små lands nøytralitet. Vi husker alle det som skjedde i 1914—18. Spør man folk om hvad vi i Norge skal gjøre under den kommende stormaktskrig, — så er svaret, lett forbauset over et så naivt spørsmål: vi skal være nøytrale.

Men det er mulig at det er de forbausede som er naive.

Nøytraliteten er et stolt og velklingende slagord. Det brukes i øst og i vest, av høi og lav. Av herr Koht den 30te oktober, av herr Sandler — på spranget til Finland — den 2nen november, av den finske statsminister Cajander den 3dje november. Norden og verden forsikres om de nordiske lands absolutte og ugjenkallelige vilje til å være nøytrale. Og der høres ingen dissenterende stemme. Den iherdighet som stats- og utenriksministre utfolder for å slå fast selvfølgeligheter skulde, for en skeptiker, tyde på at man i virkeligheten mener å slå fast noget annet. Men hvad er dette annet?

Selve tesen: «Vi er nøytrale» er så godt som aldri tatt op til behandling. I tiden like efter verdenskrigens utbrudd og efter dens slutt blev spørsmålet diskutert. I den mellomliggende periode, den kollektive sikkerhets år, har problemet av naturlige grunner ført en ubemerket tilværelse. Nu er det dukket op igjen, — men ikke som problem i det hele tatt, men som en sentens, en sats, en . . . ja man kan fristes til å si floskel. Her i Norge er spørsmålet såvidt man har kunnet se bare behandlet nogenlunde utførlig en eneste gang, av herr Johan Vogt i «Arbeiderbladet» i våres. Men spørsmålets lansering førte ikke til nogen diskusjon. Satsen med nøytraliteten aksepteres kritikkkløst som en realitet; man synes

Korsett N.

å mene at nøytralitet er en tilstand som kan realiseres bare man riktig sterkt ønsker det selv.

Og en overfladisk historisk betraktning støtter denne opfatningen.

I årene 1914—16 var det ikke forbundet med særlig store vanskeligheter for de små nøytrale land å holde sig utenfor det blodige opgjøret. Men fra det øieblikk Vestmaktene satte noget inn på å gjøre blokaden av Centralmaktene effektiv, blev det meget broget å være utenriksminister, — i f. eks. de nordiske land. Der måtte balanseres på kanten av folkerett og kontrabandebestemmelser, og det er innrømmet fra særlig velunderrettet hold at det neppe hadde lyktes utenriksminister Ihlen å holde Norge utenfor dersom han ikke hadde vært i besiddelse av en helt enestående evne til å spille de to parter — i dette tilfelle England og Tyskland — ut mot hverandre. Han opholdt den ene part med løfter og forespeilinger mens man truet sig til visse fordeler hos den annen, hvorefter disse innrømmelser igjen blev anvendt overfor den første part. Og så videre, og så videre, — det var et spill om en nasjons skjebne hvor hverken verdighet eller stolthet var gjengs mynt, men hvor innsatsen gjennom hele spillet var: Norges nøytralitet. Det var forsåvidt en strengt logisk linje i det hele, og skal herr Ihlen's omdømme i historien bestemmes ut fra betraktningen om krig eller fred, — da vil han komme til å måtte rangere meget høit.

Og allikevel klarte selv ikke han å holde oss virkelig nøytrale, i ånd og sannhet nøytrale. Fra våren 1917 av kunde intet lite land være helt nøytralt; i tilfellet Norge blev resultatet at vi i det vesentlige og avgjørende var Vestmaktens allierte, en bekvem og behagelig alliert som ikke trengte å forsvares og som tross alt ydet Centralmaktene visse tjenester slik at heller ikke disse fant det regningssvarende å la det komme til brudd. Hvis de da i det hele tatt ønsket å ha oss blandet inn!

II.

I den næste verdenskrig vil de problemene som hersket i 1914—16/17 ikke opstå. Begrepet nøytralitet vil, såvidt man kan forstå, bli sterkt forenklet. Der var tidligere ingen van-

skelighet å skjelne mellom militær og økonomisk nøytralitet, det kunde la sig gjøre å føre prosedyre om alle kontrabandebestemmelsene, om Londondeklarasjonen av 1909 — som forresten aldri blev ratifisert —, om prisedomstolenes kjennelser o. s. v. Der var da visse regler for spillet mellom de nøytrale og de krigførende, folkerett var fremdeles et begrep som både kansellier og enkeltpersoner hadde respekt for. Der kunde opstå grensetilfeller og forhold som nødvendiggjorde prosedyre, — men der var da en ting som het å «være nøytral», en tilstand som for dem som var det, skapte fordeler som var av både moralsk og materiell art. Sverige kunde gjennom størsteparten av krigen furnere Tyskland med uundværlige mengder malm, Danmark sendte likeså uundværlige kvanta landbruksvarer til Centralmaktene. Først henimot krigens slutt, da blokaden blev skjerpet, begynte Vestmaktene (inklusive Amerika) overfor Sverige og Danmark å praktisere truselspolitikken med hensyn til vareleveranser. Men dermed var også krigen ferdig, — blokaden avgjorde den, men den avgjorde også det prinsippsspørsmål at når det blir en kamp på liv og død da er ingen lenger nøytral.

Lærdommen er så enkel og oplagt at ingen kan undgå å se den.

Det er riktig at ingen vet hvilke former den kommende krig vil få og hvorledes autarkipolitikken i diktaturlandene vil virke med hensyn til disse lands forsyning med nødvendighetsartikler. Men de fleste er vel overbevist om at ingen europeisk stat i det lange løp kan klare sig med sine egne produkter. England er, — i og med sin maritime styrke — beskyttet i ryggen og vil efter alle eksperters mening kunne klare forsyningen av varer til sig selv og sine vesteuropeiske allierte. Men for Tyskland vil selv et herredømme over Donaubassenget ikke skape full selvforsyning for den central-europeiske blokk med hensyn til en del vitale produkter. Det som det efter de foreliggende beregninger vil skorte verst på er fett og metaller.

Norge — og de andre nordiske land — vil neppe få anledning til å holde sig nøytrale i et oppgjør av den varighet at de krigførendes lagre av nødvendighetsvarer slipper op. Det er enkel aritmetikk. Norge, Sverige og Danmark har fett og

metaller. Sverige har jernmalm og metaller, Danmark har smør og flesk og egg, Norge har jernmalm og kobberkis og rustningsmetaller og sildolje. De tre land er, nasjonalhusholderisk sett, meget verdifulle allierte. Selv har de små folketall som ikke spiser op produksjonen innenlands. Under en langvarig krig vil de kanskje komme til å spille en avgjørende rolle. Vi er verdifulle, også strategisk. I hvor høy grad er det ikke nødvendig å komme inn på; enhver som ser på et kart over Nordeuropa vil finne kombinasjonene.

III.

Statsminister Cajander i Finland uttalte nylig, at «de nordiska länderna önska hålla oss fjärran från alla intresse-motsättningar mellan stormakterna men förbehålla oss rätt till saklig värdesättning». Dette er i det minste ord som sier noget mere enn de vanlige frasene om «ubetinget» nøytralitet. Allikevel, hvad er det de nordiske statsmenns ord betyr?

Nøytralitet, vel. Men nøytralitet i forhold til hva? Begrepet nøytralitet kan jo ikke stå ganske alene i verden, det tilkjennegir en tilstand, sett i relasjon til en annen, gitt tilstand. Denne annen tilstand er krig, men i gjengs betydning av ordet nøytralitet skal man også skaffe plass til folkeretten. Og folkeretten er i dag noget bortimot avgått ved døden, — iallfall i denne forbindelse.

For Norges vedkommende har herr Koht og hans rådgivere formodentlig stillet op de alternativer man får å regne med i tilfelle en stormaktskrig. En definisjon av begrepet nøytralitet må da også gis. Man kan velge å stole på den nøytraliteten som bygger på den nu «gammeldagse» anvendelse av folkerettens sondringer, hvor man forbeholder sig eksport av varer til enhver. Til denne form hører også satsen om «Freedom of the seas». Når man vet hvad som hendte med de norske fiskerier i årene 1915 og utover og noget senere det som overgikk den norske handelsflåte, skulde det ikke være nødvendig å ofre flere ord på denne slags nøytralitet. Den er et teoretisk begrep, intet mere. — Så har man den absolutte nøytralitet, som man efter de falne uttalelser fra den svenske og den norske utenriksminister må anta

er idealet for oss i Norden. Den forutsetter avskjæring av alle forbindelseslinjer med krigførende stater. En slik nøytralitet vilde bety oppgivelse av så godt som hele vår eksport og tapet av alle handelsflåtens inntekter. Denne nøytraliteten er stolt og tiltalende, men den forutsetter nasjoner som kan forsørge sig selv med det nødtørftigste, — og den byr allikevel i siste instans ingen absolutt sikkerhet. Når en del måneder av stormaktskrigen er gått, vil den ene av de stridende grupper (eller kanskje begge) trenge vår flåte, våre metaller, vår fisk. Tenk bare på hvad som hendte for tyve år siden! Vi klamrer oss til vår uavhengighet og nøytralitet, spiser barkebrød og sildemargarin og fisk seks dager i uken. Hvad vil alt det hjelpe hvis en av de krigførende trenger våre varer og våre skib? To hangarskib, 500 flyvemaskiner og ti lette kryssere åpner Norge for «erobrerene», og når regningen skal gjøres op vil vi bare høste hån og forakt fordi vi ikke vilde «ta parti».

Der er alternativ 3: det som forutsetter et valg, hvem man, så å si, vil være «nøytral sammen med», efter nogenlunde samme opskrift som i årene 1917—18. Det blir en slags fakultativ, en «partisk nøytralitet», betinget av at man forplikter sig til absolutt militær nøytralitet men adgang til valg hvor det gjelder eksport o. l. En har sett denne utveien anbefalt av forskjellige mindre lands folkefrontbevegelser, og utgangspunktet har da vært at man skal godta økonomisk forbindelse med de land som er blitt angrepet. Linjen er utspekulert, den krever et meget sterkt nøytralitetsvern, og den har den meget store skavank at den vil føre til opprivende og heftige indre kamper i landet når «valget» skal gjøres. Det blir kamper på ideologisk basis, men hvor de agitatorene og den pressen som har sterkest sentimental appell vil bestemme resultatet. Og linjens gjennomføring i praksis vil resultere i det samme moralske forfall som man oplevde i de gylne jobbeår for tyve år siden. De kjempende parter vil miste den siste gnist av respekt for et land, som ønsker å nyte alle fordelene ved å «være venner» med den sterkeste, men ikke tør hjelpe ham når det gjelder.

Det er den svakes linje, — og det må da i tilfelle bli undskyldningen og rettferdiggjørelsen, dersom vi velger den.

Alle ting tyder på at den blir valgt. Hvis det ikke i tide skapes opinion for en fremgangsmåte som innebærer større risiko, men også større anseelse: den, hvor man helt åpent og på forhånd går inn for en bestemt maktgruppe. Man kan kamuflere valget med å si at man vil arbeide for en bestemt idépolitikk, — realiteten blir allikevel den samme.

IV.

Stillingen for et lite og svakt og fattig land er idag en helt annen enn før München. Den kollektive sikkerhet er død i Europa. Å tro noget bedre kan ikke bli annet enn naivitet. Utenriksminister Sandler foretok en liten jordpåkastelse da han uttalte at alt Folkeforbundet som den kollektive sikkerhets instrument våget å frembringe i det tsjekko-slovakiske spørsmål var en platonisk erklæring, hvis ubestemmelige ordlyd sa mere enn nogen kommentarer. Og herr Koht har uttalt at det bare er talemåter å si at de små statene kunde tvinge stormaktene til å opfylle sine moralske forpliktelser. Javel, la oss sløife talemåtene, men da også det ullne snakket om en lyseblå nøytralitet, en nøytralitet ut av luften, vakker og eterisk, like nyttig for en parlamentariker som unyttig for et folk. (29/9/38)

Lærdommen fra München er så pass krass, at intet lite land i verden idag våger å stole på en traktat, et løfte eller et vennskap, hvor stormaktene er engagert. Ingen stormakt vil la sin samvittighet genere av at et lite land går til grunne. Prinsippene ofres, — det er slem, men verre er det at også statene ofres. «Det er fred i verden, når England og Tyskland er venner», det er det nye evangelium som vi må se å trøste oss med. Måten dette vennskapet praktiseres på sier en at ingen som er liten kan føle sig sikker. Man kan daglig i disse uker lese innlegg i de store engelske aviser, hvor det fremholdes hvor utmerket det er at Tyskland får en fri hånd til å «underlegge» sig Sydøsteuropa slik at dets mindre-verdskomplekser kan forsvinne og England koncentrere sig om å herske oversjø. Norman Angells og Lord Cecils ånd er veket fra det britiske folk. I House of Lords 3dje november uttalte Lord Cecil at hele Storbritannias posisjon i Østeuropa er forsvunnet efter München, — Englands største

nederlag siden Austerlitz! Man kan ikke bygge en alminde-
lig forståelse blandt folkene på den basis at vi alltid ofrer
våre venner for å tilfredsstille dem vi er redde for.

Vi i et av de små land kan bare høre, se og trekke
lærdom. Vi får være oss selv litt nærmere enn nær, — og
vi må fremfor alt ikke begå den pyramidale dumhet å tro at
der ved næste oppgjør vil tas hensyn til noget som helst annet
enn våre naturherligheter, våre råstoffer, våre skib. For å
si det rett frem: vi blir nøitrale akkurat så lenge begge de
stridende parter er interessert i at vi er nøitrale. Men sann-
synligheten for at det kan skje er selvfølgelig uhyre liten.
Den opfatning — som man har en ørliten mistanke om at
minst en av de nordiske lands utenriksministre deler — at
de små land selv skal få bestemme formen for sin nøy-
tralitet, den er uten tvil meget lettsindig. For tyve år siden
kunde en Ihlen og en Wallenberg true de krigførende med
at de vilde «nærme sig» den annen part. Admiral Consett,
britisk marineattaché i de nordiske land under krigen, sier¹
om den slags trusler at engelskmennene bare skulde svart:
«bare gå med.» I den kommende krig vil «trusler» fra de
små, nøytrale land ikke bli tålt et øieblikk.

Konklusjonen må bli: vi må velge, hvem vi vil være
venner med. Vi får ingen andre enn dem vi søker oss ut
og som finner at de har bruk for oss. Vi bør gjøre det klart
for alle parter vi har med å gjøre hvad vi er verd, hvad vi
har å forsvare oss med, hvad vi kan yde i en langvarig
krig og at vi overhodet ikke er interessert i erobringer, — at
vi forsåvidt er bona fide allierte. Bare så meget som å
nevne Grønland er, sett fra det standpunkt, ukløkt. Vi må
gjøre oss op en mening med hvad vi mener vår stilling i
verden er verd, hvad den bør være, hvad vi ønsker å utrette,
ha en plan med oss selv, med Norge. Vi er kanskje intet
«dårlig parti».

Så får valget bli truffet: hvem kan best sikre oss at disse
aspirasjoner kan oppfylles, hvad vil vi kunne tåle av stor-
maktsinnblanding, — og hvad er det i verden som skremmer
oss og frastøter oss.

Valget skulde troligvis ikke være altfor vanskelig.

Per Vogt.

¹ The Triumph of Unarmed Forces, 1923.